מנורת המאור — להתרחק מן האונאה

[גרסינן במדרש השכם הזהיר הקב"ה את ישראל על האונאה, שכל מי שמוכר חפץ לחבירו אסור לו שיונה, לא המוכר ללוקח, ולא לוקח למוכר. שכך אמרו רז"ל, וכי תמכרו ממכר לעמיתך, אין לי אלא שנתאנה לוקח, נתאנה מוכר מנין, ת"ל (ויקרא כה, יד) או קנה מיד עמיתך. ומנין כשאתה מוכר שלא תמכור אלא לעמיתך, ת"ל וכי תמכרו ממכר לעמיתך. ומנין כשאתה קונה לא תקנה אלא מיד עמיתך, ת"ל או קנה מיד עמיתך. אין לי אלא קרקעות שדבר בהם הכתוב, ומנין לרבות כל דבר המטלטל, ת"ל מיד עמיתך. ומנין שאין אונאה בקרקעות, ת"ל או קנה מיד עמיתך, כלומ' המטלטלין יש להן אונאה והקרקעות אין להם אונאה. ומנין שאין אונאה לעבדים, ת"ל והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה, מה אחוזה אין לה אונאה, אף עבד אין לו אונאה. ומנין שאין אונאה להקדשות, ת"ל אל תונו איש אחיו, אחיו ולא הקדש. ומנין שאין אונאה לשטרות, ת"ל ממכר, מה זה מיוחד שגופו מכור וגופו לקוח, יצאו שטרות שאין גופן מכר ואין גופן ממון. [מכאן אמרו], המוכר שטרותיו לבשם יש לו אונאה. אל תונו איש את אחיו, זו אונאת ממון. יכול זו אונאת דברים, כשהוא אומר ולא תונו איש את עמיתו, הרי אונאת דברים אמור, הא מה אני מקיים אל תונו איש את אחיו, הרי אונאת ממון. וכמה היא האונאה, ד' כסף מכ"ד לסלע, דהיינו שתות למקח. ועד אימתי מותר להחזיר, עד כדי שיראה לתגר או לקרוביו או לבקי. הורה ר' טרפון בלוד, האונאה שמונת כסף לסלע, דהיינו שליש למקח, ושמחו תגרי לוד. חזר רבי טרפון ואמר, מותר להחזיר כל היום. אמרו, יניח לנו רבי טרפון את מקומינו, וחזרו לדברי חכמים. אחד הלוקח ואחד המוכר יש להם אונאה, וכשם שאונאה להדיוט כך אונאה לתגר. ומי שהוטל עליו, ידו על העליונה, שהוא אומר לו, תן לי מעותי או תן לי מה שאוניתני. אל תונו איש את אחיו, איש, אין לי אלא איש את איש, איש את אשה ואשה את איש או את אשה מנין, ת"ל איש את אחיו מ"מ. ר' יהודה אומר, תגר להדיוט יש לו אונאה, הדיוט לתגר אין לו אונאה.]

וגרסינן במדרש השכם ולא תונו איש את עמיתו. יכול אונאת דברים או יכול אונאת ממון, כשהוא אומר אל תונו איש את אחיו, הרי אונאת ממון. אמור מה אני מקיים ולא תונו איש את עמיתו, הרי אונאת דברים. כיצד. אם בעל תשובה הוא, לא יאמר לו זכור מה היו מעשיך הראשונים, ואם היה בן גרים, לא יאמר לו מה היו מעשי אבותיך, שנא' וגר לא תונה ולא תלחצנו. היו חולאים באים עליו, ייסורין באין עליו, קובר את בניו, לא יאמר לו כדרך שאמרו חביריו לאיוב, הלא יראתך כסלתך תקותך ותום דרכיך, זכור נא מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו וגו'. [וכן ראה חמרים מבקשים יין או תבואה, לא יאמר להם, לך אצל פלוני, והוא לא מכר חטא מימיו. רבי יהודה אומר, אף לא יתלה את עיניו על המקח ויאמר לו בכמה חפץ זה, והוא אינו רוצה ליקחה. ושמא תאמר עצה טובה אני מוסר לך, הרי הדבר מסור ללב, לכך נאמר (ויקרא כה, יז) ויראת מאלהיך].

וגרסי' בבבא מציעא בפרק הזהב, א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי, גדול אונאת דברים יותר מאונאת ממון, שזה נאמר בו (ויקרא כה, יז) ויראת מאלהיך, וזה לא נאמר בו (ויקרא כה, יז) ויראת מאלהיך. ר' אלעזר אומר, זה בגופו וזה בממונו. ר' שמואל בר נחמני אומר, זה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון. תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק, כל המלבין פני חבירו ברבים כאלו שופך דמים. אמ' ליה, שפיר קאמרת, דאזיל סומקא ואתי חיוורא.

בוא וראה כמה הב"ה מקפיד על האונאה. כדגרסי' בבבא מציעא בפרק הזהב קונה את הכסף, נתן חול בין חוליא לחוליא, ר' אליעזר מטהר וחכמים מטמאין. השיב ר' אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קבלו ממנו. אמ' להם, אם [הלכה] כמותי חרוב זה יוכיח. נעקר חרוב ממקומו וחזר לאחוריו ארבע אמות וחזר וישב במקומו. אמרו לו, אין מביאין ראיה מן החרוב. אמ' להם, אם כמותי היא אמת המים תוכיח. חזרו המים לאחוריהם. אמרו לו, אין מביאין ראיה מן המים. אמ' להם, אם כמותי היא כותלי בית המדרש יוכיחו. נטו כותלי בית המדרש ליפול. גער בהן ר' יהושע. אמ' להם, אם תלמידי חכמים מנצחים אלו את אלו, אתם מה לכם. תאנא לא זקפו מפני כבודו של ר' אליעזר, ולא נפלו מפני כבודו של ר' יהושע, ועדין מטין ועומדין. אמ' להם, אם כמותי היא מן השמים יוכיחו. יצאת בת קול ואמרה להם, מה לכם אצל ר' אליעזר, שהלכה כמותו בכל מקום. עמד ר' יהושע על רגליו ואמ', לא בשמים היא. מאי לא בשמים היא. א"ר ירמיה, כבר נתנה לנו על הר סיני וכתוב בה אחרי רבים להטות. אשכחיה ר' נתן לאליהו. אמ' ליה, מאי אמ' הב"ה ההיא שעתא. אמ' ליה, אחייך, ואמ' נצחוני בני, נצחוני בני. הביאו כל טהרות שטהר ר' אליעזר [ושרפום באש], ונמנו [עליו] וברכוהו. ואמרו, מי ילך ויודיעו. אמר להם ר' עקיבא, אני אלך ואודיעו, שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו ויחריב את העולם כלו. הלך ולבש שחורים, ונתכסה שחורים, וחלץ מנעליו, וישב לפניו ברחוק ארבע אמות. אמ' ליה, עקיבא, מה היום מיומים. אמ' ליה, כמדומה לי שחבריך בדלין ממך. אף הוא זלגו עיניו דמעות, וחלץ מנעליו, ונשמט וישב על גבי קרקע. באותה שעה לקה העולם שליש בחטים ושליש בזיתים ושליש בשעורים, ויש אומרים אף בצק בידי אשה תפח. תאנא אף גדול היה באותו היום, שכל מקום שנתן בו עיניו ר' אליעזר נשרף. ואף רבן גמליאל היה מהלך בספינה ועמד [נחשול] שבים לטובעו. אמ', כמדומה אני שאין זה אלא בשביל [ר"א] בן הורקנוס. עמד על רגליו ואמ', רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך עשיתי, שלא ירבו מחלוקות בישראל. מיד נח ימה מעזפיה. אימא שלום, דביתהו דר' אליעזר, אחתיה דרבן גמליאל הואי. כל יומא לא שבקא ליה למיפל על אפיה בתחנונא. הוא יומא אידמי ליה דריש ירחא הואי. איחליף [לה] בין מלא לחסר. אתא עניא על פיתחא, אפיקא ליה ריפתא. עד דאתיא, אשכחתיה דנפל על אפיה. שמעה קול שיפורי מבי רבן גמליאל. אמרה ליה, קטלת אחי. אמ' לה, מנא לך הא. אמרה ליה, כך מקובלת אנא מבית אבא, כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה.

[גרסינן במדרש השכם אל תקח מאתו נשך ותרבית. איזו היא נשך ואיזו היא תרבית. נשך המלוה סלע בחמשה דינרין סאתים חטים בשלש, מפני שהוא נשך. ותרבית זה המרבה בפירות. כיצד. לקח ממנו חטים בדינר זהב לכור, וכן השער. עמדו חטים בשלשים דינרין. א"ל, תן לי חטים, שאני מוכרן ולוקח בהם יין. א"ל, הרי חטין עשויין עלי בשלשים דינרין והרי לך אצלי יין. ויין אין לו, אסור, אבל יש לו, חייב ליתן לו יין. וחי אחיך עמך. זו דרש בן פטורי, שנים שהיו מהלכין במדבר וביד אחד מהם קיתון של מים, אם שותהו אחד, מגיע הוא לישוב, ואם שותין אותו שנים, מתים. דרש בן פטורי, ישתו שניהם וימותו, שנאמר (ויקרא כה, לו) וחי אחיך עמך. א"ל ר' עקיבה, וחי אחיך עמך, חייך קודמין לחייו. את כספך ולא כסף אחרים, אוכלך ולא אוכל אחרים. את כספך ולא כסף מעשר, אוכלך ולא אוכל בהמה. ובמרבית לא תתן אוכלך, אני ה', מכאן אמרו, כל המקבל עליו עול רבית מקבל עליו עול מלכות שמים, וכל הפורק ממנו עול רבית פורק ממנו עול מלכות שמים. אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים, על תנאי שתקבלו עליכם מצות רבית. שכל המודה במצות רבית מודה ביציאת מצרים, וכל הכופר במצות רבית כופר ביציאת מצרים.]